

Katarina Majerhold

“Pred tabo se daljava razprostre ...”

Živimo le še v izgotovljenih formah: forma (ali bolje formula?) telesnega zdravja, forma znanstvenega raziskovanja, forma političnega programa. Šteje samo cilj, končni izdelek. Zdi se, da v dobi, v kateri se meje nenehno rušijo in vzpostavljajo, ljudje še nikoli nismo bili tako zavestno in prostovoljno (uni)formirani (še nikoli se ljudje niso toliko vozili po avenijah, makadamske in poljske poti pa vedno bolj zapuščene samevajo) in še nikoli se nismo tako namerno zaslepljevali glede smisla takšnega početja, ki se skriva v geslu: to počnemo zato, ker nam tako nalaga zakon forme. Forma je formula resnice.

Med brezinteresno objektivnostjo in povsem določenim subjektivnim interesom ni tako velike razlike, kot se zdi na prvi pogled. Mar ni res, da znanstveniki delujejo in tudi razmišljajo, interpretirajo svoje podatke v nekem širšem (družbenem) kontekstu, ki ne more biti dan sam po sebi – ne govori zase, ampak vedno skozi človeka in za človeka? Ali, kakor to pove češki filozof Jan Patočka v knjigi *Krivoverski eseji o zgodovini filozofije*: “Stvari nimajo smisla *same zase*, ampak njihov smisel zahteva, da nekdo ima ‘smisel’ zanje: smisel ni izvorno v bivajočem, ampak v odprtosti, v njegovem razumevanju; razumevanju, ki je proces, gibanje, ki se ne razlikuje od gibanja samega jedra našega življenja. Seveda so stvari same tiste, ki so resnične in lepe, vendar ne same zase: šele mi smo tisti, ki imamo možnost, da jih postavimo v odnos do njihovega lastnega smisla, ker smo taki, da more naše lastno življenje dobiti smisel za nas *same /.../*”.

Ta možnost in odločitev za postavitev stvari v odnos do njihovega lastnega smisla je izraz našega določenega stališča oziroma pozornosti. Pozornost pa je usmerjena energija, ki kliče po odnosu ali celo zahteva odnos s stvarjo ali osebo, ki ji

namenjamo pozornost. A resnično pritegne le tista pozornost, ki upošteva osebni odnos, saj človek ne more biti raziskovalec, ne da bi v vse stvari, ki so ali ki niso, vnašal svojo perspektivo (Protagora je imel vsaj delno prav). In še pomembneje je, da nas prav ta lastna perspektiva šele vzpostavlja – ta perspektiva je naša drža, tisto, kar nas drži pokonci, da smo nekaj ali nekdo in ne nič.

Naša naloga ni, da smo objektivni (kaj bi to sploh bilo?! in kako bi to lahko bili?!), ampak ravno nasprotno: da zavzamemo neko stališče, neko držo do sebe in do drugega (raziskovanega, nagovorjenega). In ta drža se pravzaprav povsod implicitno zazna – v vsakem znanstvenem argumentu najdemo vsaj dva vzporedna miselna tokova: prvi nakazuje cilj, proti kateremu se gibljemo, drugi pa je način, kako ga želimo doseči, kako želimo legitimizirati izbiro prav tega, in ne kakega drugega cilja. Arthur O. Lovejoy je v knjigi *Velika veriga bivajočega* pokazal, da je legitimizacija vedno plod nekega širšega družbenega konteksta – da so tudi velike znanstvene ideje plod neke zgodovinske dobe, nekega duha kraja in časa, in ne pričajo o nekih transcendentnih ali čisto deduktivnih in objektivnih idejah. Znanost ne govori večinoma le o dejstvih, ampak o tradicijah in načinih gledanja na dejstva.

Zakaj? Kakor rečeno, ker nikoli ne moremo zares govoriti o stvareh kot takih, ampak govor o njih vedno napotuje nazaj na nas same – na naše odločitve, ambicije in vizije, ki smo jih imeli, preden smo se lotili raziskovanja ... zato, ker mora imeti človeški raziskovalni duh vedno vizijo, s katero lahko podari obliko in pot tej viziji. In prav ta vizija, ki je hkrati neki širši družbeni kontekst – *zeitgeist* (in ki ga v vsej svoji kompleksnosti ter bogastvu ubesedi le redko kdo) –, je najprej dovolj za to, da sta neka forma ali neki objekt legalna. Drugi pogoj je priznanje te vizije v očeh številnih ljudi.

In prav ta razsežnost duha časa priča, da se nam 'resnica' in smisel ne kažejo kot končna postaja, izgotovljena forma, ampak kot proces. Resnico, form(ul)o tukaj tako opredeljujemo kot neki postopek, metodo duha, medtem ko smisel opredeljujemo kot vizijo, ki daje smisel metodam različnih disciplin. Za primer vzemimo Descartesovo razdelitev vsega na telesno (*res extensa*) ter duhovno substanco (*res cogitans*) in Darwinovo naravno selekcijo. Na Descartesa je predvsem vplivala takrat sto let stara Galilejeva razlaga narave (podvržena matematičnim terminom in eksperimentalnemu preverjanju), izražena z ekstenzijo in obliko teles. Nato je Descartes Harveyjevo teorijo o cirkulaciji krvi uporabil za razumevanje preostale narave kot gibanja materialnih substanc, ki se naj ne bi gibale s pomočjo duha ali posebnih vzrokov, kakor je to narekovala cerkvena doktrina, ampak preprosto na podlagi toplote in gibanja delcev. Tako je Descartesov dualizem velik zgodovinski kompromis, po katerem so trditve znanstvene skupnosti spodbudile definicijo materije (v gibanju), medtem ko so trditve tedanje prevladujoče cerkvene skupnosti spodbudile definicijo uma (do katerega pridemo z introspekcijo).

Darwin je naravno selekcijo kot tekmovanje za pičle naravne vire opredelil na podlagi izvajanja politične ekonomije T. Malthusa in škofa W. Paleyja. Tako

rast prebivalstva najbolj ponazarja eksponentno (geometrijsko) zaporedje, tj. 1, 2, 4, 8, 16, 32, medtem ko rast pridelkov (sredstev za preživetje) linearno (aritmetično) zaporedje, tj. 1, 2, 3, 4, 5, 6. Na podlagi teh dejstev T. R. Malthus sklepa, da je prihodnost človeštva mračna, saj je večina prebivalcev obsojena na življenje v pomanjkanju. Še več, število prebivalstva bo vedno nihalo okoli točke, na kateri bo večina živela v razmerah, ki zagotavljajo le golo preživetje. To točko Malthus imenuje točka subsistenčnega ravnotežja (točka eksistenčnega minimuma). Paley pa je trdil, da vlada v naravi harmonično ravnotežje, po katerem je količina destrukcije in smrti sorazmerna s količino konstrukcije in rojstev. In slavni evolucijski biolog Stephen J. Gould v enem izmed svojih esejev takole razlaga Darwinovo teorijo: "Zdi se, da sočasnost cvetenja ali pojavljanja odseva urejenost in skladnost, ki deluje na ravni vrste kot celote, ne pa na ravni njenih posameznih členov. A vendar vrhovno načelo darvinistične teorije pravi, da se posamezniki ženejo za lastnimi interesi /.../".

S čimer smo hoteli povedati, da smisel človeškega početja nikakor ni nekaj preprostega in enkrat za vselej danega, prav zaradi tega se vsako naše početje lahko kaže zdaj kot smiselno, zdaj kot nesmiselno. Kar po drugi strani razkriva problematičnost samega smisla: "V smislu je tema, v katero ne moremo poljubno vnašati, ampak je kvečjemu tema, ki nas v svoji giblivosti tako vključuje, da se ji sicer izmikamo, vendar se je nikoli ne moremo znebiti." Patočka pri opredeljevanju smisla kot zatemnjene jasnine seveda izhaja iz Heideggrovega pojmovanja resnice kot *a-letheia* ali jasnine samoskrivanja in naše življenje tako zaznamuje z neko dvojnostjo odprtosti in povezovalnosti ter skritosti v smislu zaklonišča in zatočišča. Morda v današnji dobi velikih hitrosti, hitrih odločitev in svetovnega spleta tolikšna zagledanost v forme dejansko predstavlja zaklonišče in zatočišče pred vso nepreglednostjo dogajanja. Vožnja po avenijah namesto po nepreglednih majhnih poteh pa dejansko izraža strah pred nezamisljivimi možnostmi, ki jih ponuja ves svet in ne le en narod. Toda ali ni to fenomen, ki si ga človeštvo že od nekdaj želi – kozmopolitizem, pluralizem, svoboda; možnost, da ljudje vsakič znova poiščejo svoj smisel in izumijo svojo pot? In zato mislimo, da mora biti naše življenje prvenstveno usmerjeno v odkrivanje smisla, "ki ne more biti nikoli razložen kot stvar (zgolj kot formula, op. K. M.), ne more biti omejen, pozitivno dojet in obvladan, ampak je navzoč le v iskanju /.../ In samo človek, ki se je 'pripravljen odpovedati neposredni danosti smisla in si prisvajati smisel kot pot', pravi Patočka, mi pa dodajamo, je lahko srečen/srečna in je življenje zanj/zanjo smiselno.

Tisto, kar danes ubija duha in dela življenje nesmiselno, je, da se mladi rodijo v popolnoma izgotovljeno družbo form(ul), ki se jim jo predstavlja kot (do)končno form(ul)o in kot konec zgodovine. Res je, da duh slej ko prej potrebuje forme in resnice, a bistvo ni končna forma, ampak smisel kot proces in pot. Torej smisel je pot, toda ne nikamor (kakor prepevajo Talking Heads), ampak, kakor rečeno, v formo – še bistveneje pa je, da, ko nastopi čas potrebe duha po tem, da zapusti formo, mora zbrati pogum za to in se prepustiti poti k

novi formi; vendar ne zato, ker je ta nova pot resničnejša in boljša, ampak preprosto zato, ker je v naravi duha (ker je smisel duha), da se giblje in ustvarja ali poišče nove forme/hiške duha, kjer bo lahko prebival toliko časa, dokler ga ne bo njegova nemirnost spet vagabundsko pognala po svetu. Usoda človeka je, da mora samega sebe nenehno ustvarjati, kot posameznika, kot par, narod in kot svet.

Morda na koncu lahko strnemo svoje izlivanje na ta papir z Rilkejevo pesmijo: "Kdor koli si: ko šipe mrak zastre, zapusti sobo z znanimi stvarmi; pred tabo se daljava razprostre: kdor koli si. S trudnim pogledom, ki ga le težko od shojenega praga razdvojiš, počasi vzdigneš v mrak črno drevo, v samoti pod nebo ga zasadiš. In si ustvaril svet. Neomejen, enak besedi, ki molče zori. In ko doume volja mu namen, ga tvoj pogled narahlo izpusti ...".